

Oorspronkelijk leven in tijden van AI

Echt mens blijven

WILLEM JAN DE HEK
& DAAN MOLENAAR

INTRODUCTIE DEEL I

De profeet – Onthullen

Heb je weleens van de *Karavaan der Zotten* gehoord? Het is een papieren magazine, dat gemaakt wordt door mensen die Jezus willen volgen ‘in tijden van storm’. De krant wordt zo low-tech mogelijk vervaardigd, door een team van ‘zotte mensen’, en in één enkele dag vormgegeven met schaar, lijm en een spuitbus met verf. Vervolgens wordt alles in twee kleuren gedrukt en gaat de nieuwe editie de deur uit om verspreid te worden. De krant heeft geen vaste lasten en ook geen uitgever. Iedereen kan een eigen stapeltje krijgen om ergens uit te delen of neer te leggen.¹ De *Karavaan der Zotten* heeft iets profetisch in een tijd waarin vrijwel alle nieuws digitaal wordt verspreid. Het magazine nodigt je uit om te vertragen, om langzaam te lezen, om de tijd te nemen, om na te denken en om soms even ongemakkelijk stil te worden bij de vragen die het stelt.

In het eerste deel van dit boek vragen we je aandacht voor het profetische leven. Zo’n leven heeft iets eigenzinnigs. Profeten durven tegen de stroom in te gaan. Als het over technologie en AI gaat, spreekt de profeet daar heldere taal over. Hij probeert illusies te ontmaskeren, doorziet de valse beloften van onbeperkte vooruitgang, efficiëntie en controle, en stelt de vraag welke mensvisie er eigenlijk achter onze technologie schuilgaat. Zo helpt hij ons om kritisch te kijken naar de verhalen die we over AI vertellen en naar de verlangens die daarin zichtbaar worden.

In de hoofdstukken die volgen geven we vier voorbeelden van hoe een profetische houding in tijden van AI zichtbaar kan worden. Daarbij wordt duidelijk dat de profeet echt niet alleen maar zuur en nukkig is, of het feestje van anderen komt verstoren. Inte-

gendeel, we willen juist duidelijk maken dat een profetisch leven een heel rijk leven kan zijn. Omdat je bijvoorbeeld leert investeren in dingen die op het eerste gezicht niet zoveel opleveren, maar op de lange termijn wel degelijk zin hebben. We nemen je mee in de wereld van de media, het onderwijs, de zorg en de muziek. En we ontmoeten daar een aantal denkers en doeners die ons voorgaan in het ontmaskeren van de beloften van techniek en AI, maar die ook met ons meedenken over de vraag hoe het anders kan.

Drie profetische lessen

In de Bijbel zie je dat profeten vaak op het toneel verschijnen op het moment dat een samenleving zichzelf dreigt te verliezen. Er kunnen zomaar blinde vlekken zijn: over hoe je met macht en welvaart moet omgaan, bijvoorbeeld, of met elkaar. Zo spreekt de profeet Amos zich uit tegen het onrecht wat hij om zich heen ziet gebeuren. Maar de samenleving lijkt er blind voor te zijn. ‘Jullie liggen op je ivoren bedden, hangen op je divans, drinken jullie wijn uit grote schalen en wrijven je in met de beste olie. Maar dat het volk ten onder gaat deert jullie niet.’² Profeten zijn ontmaskeraars. Ze hebben een talent voor onthullen gekregen. En ze durven de vinger op de zere plek te leggen. Soms doet dat behoorlijk pijn, maar je kunt ook je voordeel met hun inzichten doen. Want juist de profeet laat zien dat wat vanzelfsprekend *lijkt*, dat vaak helemaal niet *is*. En dat maakt zijn inzichten en adviezen soms lastig om te horen, maar ook broodnodig.

In de geschiedenis van kerk en wereld hebben profeten steeds een belangrijke en richtinggevende rol gespeeld. Denk aan de ‘moderne profeten’ die in de gelijknamige podcastserie en een boek over het voetlicht werden gebracht.³ Voor dit deel van ons boek moesten wij in het bijzonder denken aan de predikant en theoloog Kornelis Heiko Miskotte (1894–1976). Hij leefde natuurlijk lang voordat AI op het toneel verscheen. En toch is zijn denken volgens ons heel relevant voor vandaag.

Wie was Miskotte? Hij was een hervormd theoloog met een scherp oog voor wat hij het ‘heidendom’ noemde. Daarmee bedoelde hij niet simpelweg een leven zonder God, maar vooral een wereldbeeld dat gevormd wordt door noodlot, kracht en macht – een zogenaamd mythisch wereldbeeld. In de jaren dertig zag hij met lede ogen aan hoe deze manier van denken steeds meer voet aan de grond kreeg dankzij het nationaalsocialisme. In zijn boek *Edda en Thora* legt hij daarom het conflict bloot tussen de Bijbel en de mythologie die volgens hem onder dat wereldbeeld lag.⁴ Miskotte zag het fascisme niet alleen als een politieke ontsporing, maar als een soort religieuze eruptie van een modern heidendom. Een levenshouding die steeds meer grip kreeg op de harten van mensen, getraumatiseerd als ze waren door oorlog en crisis en hunkerend naar nieuwe levensbronnen.

Wat gebeurt er als we de inzichten van Miskotte zouden toepassen op onze eigen tijd? Dan zouden we een aantal verrassende parallellen op het spoor komen. Ook al was het alleen maar omdat ook onze wereld misschien wel dolend is, op zoek naar nieuwe inhoud en nieuwe zin voor het leven na de ‘onttovering’ van de secularisatie. Van Miskotte zouden we in ieder geval drie profetische lessen voor vandaag kunnen leren.

De eerste les: kies voor kwetsbaarheid en niet voor heldendom. Het is interessant hoe Miskotte het heldendom, het toekennen van een heldenstatus, beschrijft als een mythische drang naar roem, macht en grootheid. Je herkent er meteen onze eigen tijd in. Denk aan wat we in de inleiding al schetsten, aan de race tussen de grootmachten. Of denk aan al die grenzen van de natuur, ethiek en menselijke maat die door big tech worden overschreden. Maar wie is hier nu eigenlijk de echte held? Is het de machine, die mensen reduceert tot cijfers of middelen? Zijn het de techbazen die ons via technologie naar een betere toekomst leiden, maar ondertussen ook ‘naam’ willen maken voor zichzelf?

Zo duidt AI-veiligheidsexpert Roman Yampolskiy namelijk dé drijfveer van veel techbazen in Silicon Valley. Dat doet denken aan het bijbelse verhaal van de torenbouw van Babel, waarin de mens

ook een naam voor zichzelf wil maken.⁵ Volgens Yampolskiy leidt die drang ertoe dat ethische grenzen en wettelijke kaders creatief worden omzeild.⁶ Daarnaast zijn er mensen in de wereld van technologie, zoals Peter Thiel, die de ontwikkeling van AI christelijk-religieus inkleden. Zulke mensen zien een toekomst voor zich waarin AI morele progressie brengt. Daar kunnen christenen toch niet tegen zijn? In het denken van Thiel worden de tegenkrachten zelfs vergeleken met de antichrist.⁷

Nog een keer die vraag: wie is nu eigenlijk de echte held? Miskotte zou misschien zeggen: kijk niet naar het grootse en het meeslepende, kijk niet naar wat de techniek inmiddels allemaal vermag of naar wat de techbazen ons allemaal beloven. Het gaat in ons bestaan helemaal niet om het heldendom. Als mens zijn we geroepen tot een liefdevol leven van dag tot dag, in heel gewone relaties met anderen. De echte held maakt een kopje soep voor de zieke buurman. Miskotte zet iets radicaal anders tegenover het heldendom: barmhartigheid en kwetsbaar durven zijn. Uiteindelijk gaat het niet om de sterke die overwint, maar om de kwetsbare mens die ziet en gezien wordt.

De tweede les: doorbreek de mythe dat het op aarde ooit een paradijs zal worden. Miskotte zag in wat hij het heidendom noemde een levenswijze van mensen die vooral naar zichzelf kijken: naar de natuur, naar het noodlot en naar het eigen vernuft. Maar zo aanbidt de mens ten diepste zichzelf. Anders gezegd: de mythen versterken wat op aarde al bestaat, maar ze veranderen het niet. En is met AI niet precies hetzelfde aan de hand? Het is een systeem dat letterlijk getraind is op alles wat wij als mensen hebben gemaakt – teksten, beelden, overtuigingen. Als zodanig weerspiegelt AI al onze patronen, inclusief onze zonden, fouten, blinde vlekken en vooroordelen. Wat AI ‘zegt’ is zelden echt nieuw.

En dat geeft te denken. In ieder geval zal het paradijs hier op aarde ook dankzij AI niet gevestigd kunnen worden. Je zou zomaar voor die gedachte kunnen vallen. Misschien kan AI binnen enkele jaren heel complexe vormen van kanker elimineren. Misschien kunnen bepaalde aspecten van de klimaatcrisis worden bezworen.

Maar de keerzijde van die positieve ontwikkelingen is dat we onze vrijheid ervoor moeten opgeven. Willen we dat echt?

Ten slotte nog een laatste les. We horen regelmatig mensen spreken over het onvermijdelijke einde van de geschiedenis zoals we die kennen, ten gevolge van de AI-ontwikkelingen. En we kunnen dat begrijpen. Maar Miskotte houdt ons tegelijkertijd voor: geef je niet zomaar over aan het noodlot alsof er geen alternatieven zouden zijn. In zijn werk waarschuwt hij tegen het door-en-door heidense idee dat alles vastligt, in de natuur, in ons bloed of in onze lotsbestemming. Als je daar even over nadenkt, dan kun je je voorstellen dat AI in onze tijd zomaar eenzelfde mythische rol kan aannemen: de algoritmen worden gezien als onfeilbare wetten, de data bepalen wat succesvol is en AI gaat alles naar zijn hand zetten. Maar is dat wel zo onomkeerbaar als het lijkt? Door de technologie op deze manier almachtig te verklaren, geven we immers alle macht uit handen en verliezen we zomaar onze vrijheid.

Toen psycholoog en filosoof Arthur Eaton de vraag kreeg of AI gevaarlijk is, was zijn antwoord even nuchter als ontluisterend. Hij zei: ‘Mijn zorg is dat we AI onbewust zo bouwen om ons eraan te kunnen onderwerpen. We zijn snel geneigd instanties buiten onszelf te zoeken die ons troosten, beschermen, onze levensvragen beantwoorden. Ouderachtige figuren. (...) We zien nu al dat veel mensen AI gebruiken om zich te laten coachen, adviseren en sturen. Alsof het een soort vriendelijk orakel is dat wel weet wat wij zelf niet zouden weten. We worden kinderen die vragen wat te doen of denken in de meest alledaagse situaties. Dat laat zien hoe sterk ons verlangen naar een alwetende Ander kan zijn. Hoe diep de neiging zit om ons te ontslaan van de last van de vrijheid en verantwoordelijkheid om zelf na te denken, om zelf keuzes te maken.’⁸

Een profetisch leven

‘Je zou willen weggijken. Je zou je willen terugtrekken en zeggen: ik bemoei me er niet meer mee. Maar juist dat monster – dat systeem – laat jou niet met rust. Het dringt zich op aan je denken en voelen, aan

je huwelijk en gezin, aan de school van je kinderen en de kerk waar je komt, aan wat je leest, hoe je je vrije tijd doorbrengt, wat je draagt, hoe je beweegt, hoe je groet. En waar baseert dit monster zijn enorme aanspraken op? Op zichzelf én op jou. Want het stelt dat het “het volk” vertegenwoordigt, en dus van jou de macht gekregen heeft om je te kleineren, te misvormen, leeg te zuigen en te verslinden.’ Miskotte schrijft dit in zijn boek *Hoofdsom der historie*, waarin hij uitleg geeft bij het bijbelboek Openbaring.

In dit laatste bijbelboek gaat het over diepe patronen van het kwaad die zich steeds meer intensiveren (waarop de definitieve verlossing volgt). Het dertiende hoofdstuk van dit bijbelboek gaat over een schijnbaar absolute macht die mensen dwingt tot loyaliteit, aanbidding en meedoen – ook tegen hun geweten in. In het visioen wordt beeldtaal gebruikt van twee beesten als symbolen van politieke en ideologische macht. Verleiding, imitatie, gedwongen aanbidding en uitsluiting zijn belangrijke thema’s. Het visioen draait om controle en gehoorzaamheid. Het doet ons ook denken aan de ontwikkeling van AI. We noemden het al eerder: AI heeft een ‘apocalyptisch’ karakter. Onthullend. Misschien blijken de krachten achter AI nog wel duisterder, demonischer, te zijn dan we hadden bedacht.

Iets verderop in het boek schrijft Miskotte: ‘En dan gebeurt het: juist omdat veel mensen niet goed onder woorden kunnen brengen wat er mis is, geven ze zich eraan over. Erger nog: ze laten zich vrijwillig klein maken – en aanbidden het systeem dat hen knecht. Mensen offeren hun leven, hun welzijn, hun geweten en hun laatste beetje gezond verstand op aan deze “god”. Soms doen ze dat uit overtuiging, misschien zelfs met enthousiasme. Maar uiteindelijk zal die aanbidding geëist worden. Dan is gehoorzaamheid niet genoeg. De staat – of welk systeem dan ook – zal geloof eisen. Geloof dat het goed is, dat het heilig is, dat het goddelijk gezag heeft. En dan... dan vallen wij in de handen van een bezeten bezetter.’

Wat zou er gebeuren als er werkelijk iets nieuws inbreekt in ons bestaan? Dat is volgens Miskotte wat er in ieder geval steeds weer gebeurt als *de God van de Bijbel* op het toneel verschijnt. Niet als re-

ligieus systeem, maar als de stem van de Ander, die de mens onderbreekt en bemint. Mensen worden door deze God onderbroken en op een ander spoor gezet. Ze bewegen van egoïsme naar barmhertigheid, van onverschilligheid naar liefde en van domineren naar dienen.

Het is een krachtige belijdenis dat God zich niet bij het natuurlijke verloop van de dingen neerlegt. De God van de Bijbel is tegelijk verhevener en menselijker dan de goden van de heidense mythe. Niet omdat Hij samenvalt met onze natuur, maar omdat Hij haar aanspreekt, begrenst en opent. En dat brengt ons weer terug bij het profetische leven. Bij mensen die durven te zeggen waar het op aankomt, die durven te zien wat anderen negeren en die de vinger durven te leggen op blinde vlekken en ongemakkelijke waarheden.

Profetisch leven betekent een waakzaam leven. Een leven dat ook openstaat voor *het spreken van de Eeuwige*, in het besef dat Hij nog steeds spreken kan in ons leven. In de volgende hoofdstukken zullen we zien dat zo'n profetisch leven heel klein kan beginnen, met een aantal praktische keuzes voor ons leven in tijden van AI. Keuzes waarin steeds heel bewust ruimte wordt gemaakt voor een Stem die anders is.

HOOFDSTUK 1 – MEDIA

Vol vertrouwen blijven – Daan

Danny Bones is een influencer en rapper in Groot-Brittannië, wiens liedjes over immigratie, nationale identiteit en ‘broken Britain’ miljoenen mensen bereiken via TikTok, YouTube, Spotify en Instagram. Er is alleen één probleem: hij bestaat niet. Danny Bones is namelijk een AI-avatar. Op filmpjes zie je hem levensecht door bekende straten lopen. Hij kan daar echter nooit echt gelopen hebben, want Danny heeft geen lichaam van vlees en bloed. Toch is zijn invloed niet te onderschatten en wakkeren de verhalen die hij vertelt volkswoede aan. Om erachter te komen hoe de vork in de steel zat, was een heel onderzoeksteam van journalisten nodig. Zij ontdekten achter deze avatar een enorm netwerk met lijntjes naar een uiterst rechtse politieke partij. Vandaar dat de video’s van Danny Bones zich onvermoeid richten op immigranten, moslims en andere etnische minderheden.⁹

AI-avatars vind je inmiddels overal in de media. Samen met andere AI-content – van plaatjes tot video’s en geluidsfragmenten – zorgen ze ervoor dat er een heel nieuwe alternatieve werkelijkheid bestaat, waarin je dus nooit zeker weet wat waar is en wat niet. Als je puur naar kennisoverdracht en entertainment zou kijken, bieden de ontwikkelingen allerlei mooie kansen. Denk bijvoorbeeld aan de AI-influencer die door de tijd reist om vanuit een historische plek ‘immersieve’ geschiedenisles (een les waarbij je de geschiedenis beleeft alsof je er zelf bij bent) te geven. Een voorbeeld hiervan is het YouTubekanaal *Chloe VS History*, waarop Chloe eerst meevecht met Vikingen en in een volgende video op de zinkende Titanic staat. En ander voorbeeld is @melanskia op Instagram. Melans-

kia is een Amish-vrouw die wijze lessen deelt over een authentiek leven in de moderne tijd. Maar ook zij blijkt een AI-influencer te zijn. Het is natuurlijk fascinerend dat AI zulke levensechte werelden kan creëren, maar het wordt steeds moeilijker om nog te onderscheiden of al deze mensen wel echt bestaan. Daarnaast roept het allerlei nieuwe vragen op, waar specifieke groepen mee te maken krijgen. Een voorbeeld daarvan is het schoonheidsideaal dat wordt gebruikt voor vrouwelijke AI-presentatoren en -acteurs, die daarmee de lat te hoog leggen voor jonge vrouwen.¹⁰

Andere voorbeelden zijn duisterder. Israëlische journalisten brachten bijvoorbeeld een organisatie aan het licht die AI-avatars maakt met verzonnen identiteiten en uitgebreide achtergrondverhalen. De organisatie zou deze digitale personages vervolgens tegen betaling inzetten om politieke campagnes te beïnvloeden. In video's ogen ze levensecht en vertellen ze overtuigende verhalen die een bepaald narratief ondersteunen. Onderzoeksjournalisten als Omer Benjakob (die ik hierover op een conferentie hoorde spreken) hebben laten zien dat zowel Israël als Iran heel ver gaan in het inzetten van AI-manipulatie. Daarmee proberen beide landen de beeldvorming te sturen: in hun eigen voordeel en in het nadeel van de tegenpartij. Het past bij het bekende gezegde dat de waarheid in oorlogstijd vaak als eerste sneuvelt. En in een tijd van AI-avatars en deepfakes wordt dat principe natuurlijk alleen maar urgenter. Niet alleen omdat informatie wordt gemanipuleerd, maar ook omdat bronnen zelf soms moeilijk te vertrouwen zijn.

De objectieve waarheid staat in de media dus steeds vaker onder druk. En die ontwikkeling snijdt aan twee kanten. AI-vervalsingen kunnen miljoenen mensen misleiden met beelden van dingen die nooit zijn gebeurd. Maar het omgekeerde is minstens zo ontwrichtend: echte beelden kunnen voortaan worden weggezet als AI-leugens. Ik denk dat we steeds vaker nieuwsberichten zullen zien waarin mensen zichzelf verdedigen: 'Dit is gegenereerd. Dit was ik niet.' Zo wordt ons geloof in echt en nep ondermijnd.

Die verwarring wordt nog versterkt door de schaal. De stortvloed aan AI-content is inmiddels zo groot dat er een naam voor

bestaat: AI-slop. Het vult onze tijdlijnen op sociale media en muziekdiensten als Spotify. Het resultaat is niet slechts dat we soms bedrogen worden. Het is erger: we verliezen langzaam het vertrouwen dat onze eigen ogen nog iets bewijzen.

En daar blijft het niet bij. Want het grotere gevaar is wat soms ook wel ‘flooding the zone’ wordt genoemd: dat de samenleving zo overspoeld raakt met beelden, claims en tegenclaims dat mensen niet meer weten wat ze nog moeten geloven. Ik herken dat bij mezelf: de scepsis die opkomt na een uurtje scrollen door je tijdlijn. Soms voel je zomaar de neiging naar boven komen om maar helemaal af te haken. En daarmee raken we aan een veel dieper probleem, namelijk: Hoe leef je in een wereld waarin steeds minder vanzelfsprekend is wat waar is en wie je nog kunt vertrouwen? Hoe voorkom je dat scepsis omslaat in cynisme en wantrouwen? Mens blijven in tijden van AI betekent niet dat we naïef alles moeten geloven, maar het betekent toch ook niet dat we ons moeten terugtrekken in cynisme en wantrouwen? Is het mogelijk om te blijven leven vanuit een soort basisvertrouwen? Dat is de vraag die in dit hoofdstuk centraal staat.

De vertrouwenssprong

Rachel Botsman, auteur van *Who Can You Trust?*,¹¹ stelt dat we in onze tijd niet minder, maar anders zijn gaan vertrouwen. Ze beschrijft hoe vertrouwen zich door de geschiedenis heen in drie fasen heeft ontwikkeld. Eerst was het lokaal: mensen vertrouwden vooral degenen die ze persoonlijk kenden. Daarna volgde de institutionele fase, waarin vertrouwen vooral werd gesteld in banken, overheden, kranten en omroepen. In de derde fase, die nog steeds in ontwikkeling is, wordt vertrouwen steeds meer gedistribueerd via netwerken en technologie, zonder één centrale autoriteit. Tegelijkertijd heeft het vertrouwen in klassieke instituties – van overheid en wetenschap tot media en kerk – een historisch dieptepunt bereikt. Maar dat betekent volgens Botsman niet dat mensen niet meer willen of kunnen vertrouwen. Integendeel: ze zijn nog steeds tot vertrouwen bereid, maar op een andere manier en via andere wegen.

De traditionele nieuwsmedia zijn een sprekend voorbeeld van hoe een institutionele autoriteit langzaam maar zeker kan instorten. Want waar media-instituten ooit golden als dé bewaarder van de waarheid, is die status nu betwist. De lezers zijn niet verdwenen, maar het gezag van de redacteur is geërodeerd. Mensen vertrouwen tegenwoordig liever een bepaalde beroemdheid, expert of news-creator dan een traditionele journalist. Ze geven in toenemende mate de voorkeur aan influencers die via sociale platforms zelf nieuws maken, selecteren en becommentariëren. Dit heeft natuurlijk wel iets tegenstrijdigs. Want waarom zeggen mensen dat ze bankiers en politici niet vertrouwen en nemen ze tegelijkertijd een wildvreemde via de app mee in hun auto? Het antwoord is wat Botsman een ‘vertrouwenssprong’ noemt. We vullen creditcardgegevens in bij Uber en Airbnb en dat blijkt prima uit te pakken. We hebben geleerd te vertrouwen op systemen die we niet kennen, op basis van beoordelingen van mensen die we nooit hebben gezien.

In het digitale medialandschap nemen we in hoog tempo zulke vertrouwenssprongen. We vertrouwen erop dat AI-agents onze taken goed zullen regelen. We vertrouwen erop dat de antwoorden van ChatGPT en Claude kloppen. De snelheid en het gemak waarmee we dat zijn gaan doen zijn zelfs een van de problemen van vandaag. Want als we in een versnelde modus van vertrouwen zitten, worden we impulsiever. Dan gaan we steeds minder vragen stellen en steeds minder controleren. Botsman ziet dan ook alweer een vierde fase in de ontwikkeling van het vertrouwen aanbreken. Ze noemt die fase ‘auto-sapient trust’: het blinde vertrouwen in technologie die niet alleen iets voor ons doet, maar ook voor ons denkt, beslist en creëert. De grens tussen persoon en systeem vervaagt.¹²

Dit heeft grote gevolgen voor onze omgang met media. Een AI-journalist of AI-nieuwspresentator ziet er levensecht uit, spreekt ons persoonlijk aan en slaat precies de juiste toon. Een gepersonaliseerde nieuwsfeed weet wat we willen horen. Daarmee verschuift het vertrouwen: niet langer stellen we het in een redactie of een verslaggever met een naam en een reputatie, maar in een systeem waarvan we de werking niet kennen. Botsman legt de vinger op de zere plek. Is dat systeem eigenlijk wel ontworpen om dat vertrouwen te

verdienen? Het echte probleem is volgens haar niet dat mensen AI-content te weinig vertrouwen, maar dat ze het te snel doen.

Een kopie zonder origineel

Om te begrijpen wat hier nu precies gebeurt, komen we terecht bij de Franse filosoof Jean Baudrillard. Hij beschreef hoe beelden en representaties in de moderne cultuur los kunnen raken van wat ze ooit aanwezen.¹³ Wat ontstaat is wat hij het ‘simulacrum’ noemt: een kopie zonder origineel. Het gaat om een representatie dat niet langer verwijst naar iets echts, maar een eigen werkelijkheid vormt. Het origineel is verdwenen. Wat overblijft noemt Baudrillard ‘hyperrealiteit’: een wereld die echter aanvoelt dan de werkelijkheid zelf. AI-avatars zijn zulke simulacra, zulke kopieën zonder origineel. Danny Bones verwijst naar niemand. Hij bestaat niet echt en is er ook nooit in het echt geweest.

Iemand die veel nadenkt over de betekenis van de AI-revolutie voor ons leven van elke dag is filosoof Cees Zweistra. Hij werkt aan de Erasmus Universiteit. Ik ging met hem in gesprek en in een later hoofdstuk zul je daarom nog meer van hem horen. Een van de dingen die hij ziet gebeuren is dat mensen elkaars werk niet meer vertrouwen. ‘In groepswerk creëert AI soms heel veel wantrouwen. Niemand vertrouwt elkaars teksten meer.’ Dit heeft te maken met het feit dat het simulacrum ook het origineel aantast. Het simulacrum vervangt het origineel niet alleen, maar maakt het ook onherkenbaar en daardoor minder waard.

Je ziet het overal om je heen gebeuren. Neem het werk van illustratoren. Hoewel er misschien uren aan gewerkt is, kan AI binnen seconden iets maken dat, op het oog, even mooi en toereikend is. Of hun werk wordt gewoonweg niet meer op waarde geschat. Met een beetje hulp van AI kan ik dat zelf ook, denken mensen dan. Hetzelfde geldt voor het werk van journalisten, schrijvers en fotografen. Het menselijke werk verdwijnt niet, maar het verliest zijn vanzelfsprekende waarde. Mensen zien het verschil steeds minder. En als niemand het verschil meer ziet, maakt dat verschil ook niet veel meer uit. Dat is wat het simulacrum doet: het origineel wordt irrelevant.

Door deze dynamiek komen autoriteit en waarheid steeds meer onder druk te staan. Langzaam maar zeker houden mensen ermee op te geloven dat er überhaupt nog zoiets als waarheid bestaat, buiten hun eigen overtuiging om. Iedere persoon, iedere groep produceert een eigen versie van de waarheid. En geen enkele versie kan nog claimen het origineel te zijn. Niemand weet meer waar het origineel te vinden is en de kopie is werkelijkheid geworden. Het vertrouwen is niet verdwenen, maar het verplaatst zich. Waarheen? Misschien wel naar de podcaster die bevestigt wat je al gelooft. Of naar de populist die jouw gevoel aanspreekt. Of naar de Instagramchristen die heel authentiek overkomt. Kortom, niet per se naar degenen die bewezen betrouwbaar *zijn*, maar naar degenen die gewoonweg betrouwbaar *voelen*.

Ik moest denken aan het bijbelboek Rechters, waarin wordt beschreven hoe een samenleving eruitziet die God heeft losgelaten: 'Iedereen deed wat goed was in zijn eigen ogen.'¹⁴ Er is geen gedeeld ankerpunt meer, geen werkelijkheid die uitstijgt boven het eigen perspectief.

De filosoof Mark Coeckelbergh heeft laten zien waar deze onverschilligheid toe kan leiden. Hij schreef in zijn boek *Waarom AI onze democratie ondermijnt en wat we daaraan kunnen doen* over de vraag waarom AI de democratie dreigt te ondermijnen. Dat komt omdat de democratie gefundeerd is op een gedeelde werkelijkheid. Ze vraagt om burgers die met elkaar in gesprek gaan op basis van gedeelde feiten, gedeelde instituties, gedeeld vertrouwen. Maar als die werkelijkheid is uitgehold, als wantrouwen de sociale samenhang ondermijnt, ontstaat er een vacuüm. En dat vacuüm wordt niet leeg gelaten. Als niemand meer weet wat werkelijk is en de chaos in de wereld er vervolgens niet minder op wordt, dan wordt de roep om een sterke hand die orde schept begrijpelijk, ja zelfs aantrekkelijk. De onverschilligheid ten aanzien van waarheid is dan niet het eindpunt. Het is de voedingsbodem.¹⁵

Cees Zweistra zegt het zo: 'We willen de werkelijkheid tot iets hanteerbaars maken, iets wat in onze macht ligt, in plaats van dat het weerbarstig is. Het belangrijkste is vooral dat het fijn, onmid-

dellijk en gemakkelijk is.' Met andere woorden: waarheid en een gedeelde werkelijkheid zijn van ondergeschikt belang geworden aan andere zaken, van de snelheid waarmee we een antwoord krijgen tot de bevestiging van ons eigen gelijk. Dankzij de techniek hebben we veel gewonnen, maar ook iets ingeleverd. En de vraag is hoe we dat verlies willen wegen.

Tegen het nihilisme

Op die vraag zul je het antwoord niet bij de filosoof Baudrillard kunnen vinden. Hij maakt de diagnose, maar biedt geen uitweg. Het simulacrum heeft gewonnen, de waarheid is verdrongen door haar eigen kopie, en wat overblijft is scepsis, ironie en onverschilligheid. Baudrillard noemt zichzelf, niet zonder zelfspot, dan ook een nihilist.¹⁶ Maar dat brengt ons weer even terug bij de theoloog waar we eerder al over schreven. De denker die wél een antwoord gaf op het nihilisme. Het is K.H. Miskotte, die uit eigen ervaring in de jaren dertig wist hoe het totalitarisme kon ontluiken en de waarheid wist te ondermijnen.

In 1956, lang voor het internet en lang voor AI zoals wij dat kennen, schreef Miskotte een boek over wat hij 'de cultuur van het niets' noemde. In *Als de goden zwijgen* analyseerde hij hoe mensen beelden maken van hun eigen projecties, die hen gevangenhouden in zichzelf.¹⁷ Hij gebruikt dan woorden uit Psalm 115: 'Hun afgoden zijn zilver en goud, het werk van mensenhanden: zij hebben een mond, maar spreken niet; zij hebben ogen, maar zien niet; zij hebben oren, maar horen niet; zij hebben een neus, maar ruiken niet; hun handen, die tasten niet; hun voeten, die gaan niet; er komt geen geluid uit hun keel. Laat wie ze maken hun gelijk worden, al wie op hen vertrouwt.'¹⁸ Psalm 115 is duizenden jaren oud en beschrijft de AI-influencer alsof de dichter haar tijdens het scrollen heeft gezien: ze heeft een gezicht, maar kijkt je niet aan. Een stem, maar ze hoort je niet. Een mening, maar er denkt niemand. Een levensverhaal, zonder leven. En de psalm voegt er een waarschuwing aan toe die geen enkele techcriticus durft op te schrijven: wie ze maakt, wordt als zij.

Mensen maken beelden. Beelden van hun idealen, beelden van

hun goden. Maar al die beelden zwijgen. Tegenover die zwijgende beelden zet Miskotte de gestalte van Jezus Christus. In Hem nam God zelf de menselijke natuur aan: mens onder de mensen, tastbaar, midden in de geschiedenis. ‘Het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond (en wij hebben Zijn heerlijkheid gezien, een heerlijkheid als van de Eniggeborene van de Vader), vol van genade en waarheid.’¹⁹

Stel je voor dat we vandaag de dag een AI-avatar van Jezus zouden maken – die er trouwens ongetwijfeld al is. Dan zou dat nog steeds een zwijgend beeld zijn. Het zou zelfs een gevaarlijk beeld zijn. Want het zou een vals beeld geven van de incarnatie: van God die de menselijke natuur aanneemt, vlees en bloed wordt, en mens onder de mensen is. Een AI-Jezus keert dit precies om. Waar de incarnatie zegt: ‘God wordt echt mens’, zegt de AI-influencer: ‘Een machine wordt schijnmens, een simulacrum.’ Het is bijna anti-incarnatie. Van Miskotte kun je leren dat de kerk zich niet zal onderscheiden door betere content over Jezus te produceren, betere ‘beelden’ van Hem te maken. De kerk kan zich beter gaan onderscheiden door getuigen voort te brengen. Getuigen die echt mens worden door bij Jezus in de leer te gaan.

DE KERK ZAL ZICH NIET ONDERSCHIEDEN DOOR BETERE CONTENT OVER JEZUS TE PRODUCEREN, BETERE ‘BEELDEN’ VAN HEM TE MAKEN.

Miskotte onderscheidt in zijn boek twee werkingen van de Schrift. De eerste is de *Stem*: de Schrift spreekt ons aan als een levend woord. Als een Stem van buitenaf. Wist je dat dit precies het tegenovergestelde is van hoe AI-content werkt? Die past zich namelijk aan onze wensen aan. Die personaliseert, spiegelt onze voorkeuren terug, bevestigt wat we willen horen. Die roept niet, er is niets vreemds aan, die weerkaatst ons. De tweede werking is wat Miskotte de ‘Weisung’ noemt. Dat gaat dus over wegwijzers, over richting en onderricht. In een wereld die overspoeld wordt door beelden en claims is ook dat een welkom idee. Want wij heb-

ben bepaald geen gebrek aan informatie meer, maar wel degelijk een gebrek aan oriëntatie. Voor velen biedt de kerk juist die richting. De verkondiging van de Schrift is, in de woorden van Miskotte, taal die het 'gegevene' binnendringt. Daardoor worden luisteraars aangesproken, zodat hun leven verandert ten goede.²⁰ God breekt in, in ons leven. Dat is de kern.

In maart 2026 nodigde AI-bedrijf Anthropic, maker van Claude, vijftien christelijke leiders uit om mee te denken over de morele ontwikkeling van AI. Een van hen, de katholieke professor Luke Burgis, weigerde. Niet omdat hij het gesprek onbelangrijk vond, maar omdat hij de uitnodiging zelf al veelzeggend vond. Anthropic gebruikte volgens hem taal die hij herkende uit religieuze gemeenschappen, namelijk het appel op hogere roeping voor de mensheid, de nadruk op missie boven beloning. Hij noemde het cultachtig. Het was alsof een techbedrijf de taal van de kerk had overgenomen, zonder de inhoud ervan.²¹ Burgis stelde daar tegenover wat hij ziet als de eigenlijke morele tegenkracht in het Westen: de (katholieke) kerk die zich beroept op Jezus Christus en vanuit het geloof in Hem een visie op de mens ontwikkelt. Het geloof in Hem is wereldwijd. En als we naar Hem kijken, ontdekken we een werkelijkheid die standhoudt in een tijd van simulaties, post-waarheid en nepheid.

Jezus zei ooit zelf: 'Als u in Mijn woord blijft, bent u werkelijk Mijn discipelen, en u zult de waarheid kennen, en de waarheid zal u vrijmaken.'²² En met die uitspraak komen we iets op het spoor wat echt rechtstreeks ingaat tegen de cultuur van het artificiële. Want waarheid is in Jezus' woorden niet alleen het onverborgene, maar ook betrouwbaarheid: iets waarop je kunt staan. De waarheid kennen is geen informatie verwerken, maar een relationeel leven. En blijven is volhouden in die verbondenheid. Zo staat deze waarheid dus haaks op een wereld van gepersonaliseerde maar niet-persoonlijke AI. In de woorden van Jezus klinkt een roep tot vertrouwen. Niet het blinde vertrouwen in algoritmen en avatars, maar het vertrouwen dat groeit in omgang met Hem die betrouwbaar is. Een vertrouwen dat leidt tot verantwoordelijkheid, in een tijd waarin onverschilligheid groeit. Tot gemeenschap, dwars door de sociale isolatie heen. Tot hoop, ook

als de gedeelde werkelijkheid uitgehold lijkt. En tot standhouden, ook als de stroom de andere kant op gaat.

De eerste leerlingen vertrouwden Christus zonder alles helemaal precies te begrijpen. Wat hen bijeenhield was eenvoudigweg: samen luisteren, samen leven, samen delen.²³ Geen algoritme en geen avatars die hun richting gaven, maar een gemeenschap van gelovigen die achter Jezus aan gaat. Wat zou dat vandaag de dag kunnen betekenen? We zullen er in de rest van dit boek nog diverse voorbeelden uit de praktijk van geven.

Vol vertrouwen blijven

Wat schaarser wordt, krijgt meer waarde. In een cultuur waarin het onderscheid tussen echt en nep radicaal vervaagt, worden echtheid, integriteit en aanspreekbaarheid kostbaar. Niet als strategie, maar als getuigenis. Het zou zomaar een unique sellingpoint van de kerk kunnen zijn in een wereld van AI-slop deepfakes en een overvloed aan beelden en claims: echtheid! Christenen kunnen zich onderscheiden door te belichamen wat onder druk staat: goede relaties, goede gesprekken over wat gaande is, luisteren naar ieder mens, gemeenschapsvorming over sociale grenzen heen, pijn en lijden aankunnen en schoonheid koesteren.

Dat vraagt om spaarzaamheid met digitale middelen, zeker rondom het kerkelijke leven. Niet om een terugtrekken in de eigen bubbels, maar juist om ruimte maken voor wat niet gesimuleerd kan worden: aanwezigheid, trouw en echte ontmoeting. Om te laten zien: zo kan het dus ook. Wij hebben Iemand die de wereld aankan. In de breedte van de samenleving zullen de komende jaren initiatieven ontstaan om de cultuur van wantrouwen te doorbreken. Misschien worden AI-avatars verboden, krijgt goede journalistiek een herwaardering, worden personalities die kunnen gidsen via internet belangrijker of wordt AI-letterdheid op grote schaal onderwezen. Dat zouden goede ontwikkelingen zijn, maar ze raken niet aan de diepste behoefte.

Die diepste behoefte zag ik verwoord in een podcast genaamd *Truth Unites*, van Gavin Ortlund. Het onderwerp was *Why GenZ*

loves Church History.²⁴ Ortlund begint met een verhaal over een jongeman die in zijn studentenkamer zit. Alleen en angstig. Hij wordt constant bestookt met informatie over verschillende identiteiten: politiek, religieus, persoonlijk. Hij probeert uit te zoeken wie hij is, waar hij thuishoort. Hij weet het niet en het is uitputtend. Op een gegeven moment loopt hij, misschien uitgenodigd door iemand, een kerkdienst binnen. Er gebeurt niets flitsends: geen rookmachines, geen grote persoonlijkheden. Maar op een zeker moment gaan de mensen staan en beluisteren, reciteren of zingen oude woorden uit de geloofsbelijdenis van Nicea: 'Wij geloven in één God, de almachtige Vader, schepper van hemel en aarde, van alle zichtbare en onzichtbare dingen.'

En dan gebeurt er iets totaal onverwachts in zijn hart. Ineens dringt het tot hem door dat niemand van deze mensen deze belijdenis heeft bedacht. Integendeel: ze is eeuwenoud, gestold, robuust. Terwijl hij de woorden hoort, voelt het alsof hij van drijfzand op vaste rots stapt. Alsof er een huis voor hem staat waar hij naar binnen kan. Een werkelijkheid die wij niet hebben gemaakt. En het overheersende gevoel is opluchting: eindelijk hoor ik er-gens bij. Bij iets wat standhoudt.

Ik hoef voor zulke verhalen niet naar Amerikaanse video's te verwijzen; ik ken ze van dichtbij. Een vriend die een tijdje geleden tot geloof kwam, beschreef me zijn leven zonder God zo: 'Ik miste bodem. Er waren geen muren en ook geen plafond.' Als betrokken en digitaal onderlegde veertiger kon hij eindeloos verdwalen in perspectieven: elke podcast een nieuw wereldbeeld, steeds weer een andere waarheid. Wat de kerk en de christelijke traditie hem gaf, is precies wat hij in eigen woorden miste: een anker en een richting om op te gaan.

Dit zijn zomaar een paar voorbeelden van de tegenbeweging die gaande is: een diep verlangen van mensen om gevormd te worden door een traditie die de tand des tijds heeft doorstaan, niet door AI is bedacht en juist daardoor houvast biedt. De kerk heeft dat houvast niet zelf gemaakt, maar ontvangen. In een tijd waarin alles maakbaar lijkt, is dat misschien wel haar sterkste getuigenis. Wil je echt mens blijven? Kom maar binnen.

Gespreksvragen

1. Is het problematisch als mensen meer vertrouwen hebben in influencers of AI-personages dan in instituties zoals nieuwsmedia of de overheid? Waarom wel of niet?
2. Hoe verhoudt vertrouwen in God zich tot het vertrouwen dat we dagelijks geven aan technologie, media en systemen?
3. Hoe kan de kerk een plek zijn waar mensen leren onderscheiden wat waar, echt en betrouwbaar is?
4. Wat leert het idee van de incarnatie (God wordt mens) ons over wat echt mens zijn betekent in een tijd van AI-avatars?
5. Wat betekent het concreet om als kerk en gemeente 'vol vertrouwen te blijven' als de gedeelde werkelijkheid steeds meer onder druk staat?

Hoe kunnen we echt mens blijven in een wereld waarin kunstmatige intelligentie steeds meer van ons overneemt?

Kunstmatige intelligentie (AI) schrijft, creëert, rekent, adviseert en converseert op een schaal die tot voor kort ondenkbaar was. Daarmee verandert AI ingrijpend hoe we werken, leren en samenleven. Die ontwikkeling roept niet alleen praktische vragen op. Ze raakt ook aan een meer fundamentele vraag: wat betekent het om echt mens te zijn?

In *Echt mens blijven* onderzoeken architect en theoloog Willem Jan de Hek en mediastrateeg en theoloog Daan Molenaar hoe christenen zich wijs en menselijk kunnen verhouden tot AI. Samen met denkers en doeners uit kerk, onderwijs en samenleving zoeken ze naar richting in een wereld die steeds digitaler wordt.

Niet angst voor technologie staat daarbij centraal, maar de vraag hoe we die verantwoord kunnen gebruiken zonder uit het oog te verliezen wat werkelijk van waarde is, en hoe een oorspronkelijk leven mogelijk blijft. Een toegankelijk en inhoudelijk boek over AI, geloof en de kunst om mens te blijven.

‘Lees dit boek als je christelijke bezinning
op AI zoekt: het helpt je verder.’

— ARNOLD HUIJGEN, *Hoogleraar dogmatiek
aan de PThU en Theoloog der Nederlanden*

9 789043 545587

www.kokboekencentrum.nl

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4558 7 • NUR 700